

HACI BAYRÂM-I VELÎ'NİN HALÎFELERİ'NDEN EŞREFOĞLU RÛMÎ'NİN *MÛZEKKÎ'N- NÛFÛS*UNDA ZİKİR

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ VEYSEL AKKAYA
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ,
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ TASAVVUF ANABİLİM DALI

GİRİŞ

Eşrefoğlu Rûmî'nin doğum tarihi kesin belli olmakla birlikte, Menâkıb-ı Eşrefzâde'ye istinaden, 779 (1377) olarak belirtilir. Eşrefoğlu, gençlik yıllarına kadar İznik'te âilesinin yanında eğitim görmüştür. Ardından Bursa'ya giderek, Çelebi Sultan Memhmed Medresesi'nde dânişmend olmuş, medresenin ileri gelen talebeleri arasında yer almıştır. Medrese eğitiminin tamamladıktan sonra Hacı Bayram Velî'ye intisap eden Eşrefoğlu Rûmî, onun terbiyesinde seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Hacı Bayram Velî damadı da olan Eşrefoğlu, daha sonra memleketi İznik'e halife tayin etmiştir. Şeyhine "Seyr u sülûkun sonu var mıdır?" şeklinde bir soru ile mânen daha ileri gitmek istediğini arz edince, Hacı Bayram Velî onu Kâdirî şeyhi Hüseyin el-Hamevî'ye göndermiştir. Böylece Eşrefoğlu Rûmî el-Hamevî'den de hilâfet alarak, Eşrefiyye tarikatının pîri olmuştur. Eşrefoğlu Rûmî'nin tarikatı kısa

zamanda geniş bölgelere yayılmıştır. Ayrıca Kâdirîye tarikatının ikinci pîri kabul edilmiş olması oldukça önemlidir. 874/1469-70 [?] vefat eden Eşrefoğlu, *Dîvân*, *Tarîkatnâme* ve *Müzekki'n-Nüfûs* olmak üzere üç eser kaleme almıştır. En meşhur eseri, 1448 yılında yani İstanbul'un fethinden beş yıl önce yazdığı Müzekki'n-Nüfûs'tur. Nefislerin tezkiyesini anlatan eser, Kur'ânî bir tabir olan "tezkiye" merkezli tasavvuf anlatımı olması açısından ayrıca dikkate değer olup, yazıldığı devirden itibaren geniş kitleler tarafından benimsenerek günümüze ulaşmıştır.¹ Latinizesi ve bazı sadeleştirmeleri bulunan eserin farklı baskılara mevcuttur. Biz bildirimizde transkripsiyonu yapılan ilmî neşrini kullanmayı tercih ettik.²

Eşrefoğlu iki bölümden oluşan eserinde, önce dünyâ sevgisinin fayda ve zararları üzerinde durarak, bu sevgi ile mücadele etmek için tevekkül ve sabır konusu işler. İkinci bölümde ise nefsin tezkiyesini ele alır. Nefs-i emmâreden başlayarak nefis mertebelerinde tezkiyenin az yemek, az konuşmak, az uyumak ve halvet ile nasıl gerçekleşeceğini anlatır. Bu tezkiyenin temel şartı ise zikirdir. Bütün bunların gerçekleşmesi için, bir mürşide ihtiyaç vardır.

A. Zikir ve Mertebeleri

Zikir, unutulan şeyi hatırlamak, hafızada var olmaya devam eden hatırlamaktır. Bilginin akla veya kalbe gelmesi demektir. Bunun için zikir dil ve kalp ile olmak üzere iki kısımdır.³ Zikrin hakîkati, "kalbin her an Allah ile beraber olduğunun şuurunda olup, böylece gaflet ve unutmaktan kurtulmasıdır."⁴

Tasavvuf'ta zikir; "Korku (havf) veya sevginin çokluğu sebe-

¹ Bkz., Ahmet Özkan, *Eşrefoğlu Rûmî, Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Eşrefiyye Tarikatı*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013), 15-42, A. Necla Pekolcay, Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 11: 480-81; Eşrefoğlu Rûmî'nin seyr u sülûkunu Hüseyin el-Hamevî'de tamamladığı da söylenmiştir. Mustafa Kara, "Eşrefiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 11: 477.

² Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-nüfus*; haz. Abdullah Uçman, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

³ Rağîb el-İsfahani, *Müfredat: Kur'an kavramları sözlüğü*, trc. Abdübaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012, 398. Mahmud Abdürrâzık, el-Mu'cemu's-Sûfi, Cidde: Dârü Mâcîd Asîrî, 2004/1425 II, 699.

⁴ İbn Atâullah el-İskenderî, *Gönüllerin Neşesi Zikir*, trc. Abdullah Mağfur, İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2008, 13.

biyle, gaflet meydanından müşahede alanına çıkıştır. Zikir, ariflerin yaygısı, muhiblerin sağlamca bastığı yer, âşıkların şarâbıdır. Zikrin hakikati, zikredilen (Allah) den başkasını unutmaktır.”⁵ Zikir kelimesinin hatırlamak manasını, aslında bir unutmamanın ve gaflet halinin giderilerek, hatırlanması gerekeni hatırlamak olarak yorumlanabilir. İnsanın unuttuğu şey dikey boyutta “elest bezmi”ndeki Allah ile olan beraberliğidir.

Zikir kişiyi, elest âleminde saf benliğe ulaşmayı sağlar.⁶ Zikir Allah’a giden yolda temel esastır.⁷ Bu sebeple zikir, tarikatların “üssü’l-esâsı” kabul edilir. Kur’ân’da müştaklarıyla iki yüz elli civarı yerde yerde geçen zikir, ibâdetler içerisinde sayı, şekil ve zaman belirtilmeden, çok yapılması istenen bir ibâdet olarak üst mertebeye oturur.

Eşrefoğlu Rûmî, zikir konusunu anlatmaya, Allah’ı çok zikretmeyi tavsiye eden âyetle⁸ başlar. Ardından Allah’ı ayakta, otururken ve yanları üzere yatarken zikredenlerden bahseden âyete yer vererek⁹ bu âyetlerde zâkirde bulunması gereken zikir hallerin meydana gelmesi için gerekli açıklamalarda bulunur. Ona göre zikir üç mertebeden oluşur. Bunlar; dil, dil ve gönül, dil, gönül ve bütün uzuvlarla zikirdir. Onun bu tasniflerinden yola çıkarak sâlik, zikirde üçüncü mertebeye terakkî ettiğinde, yukarıdaki âyetlerde bahsedilen, zikr-i kesîre ereceği, ayakta, otururken ve yanları üzere yatarken zikredenlerden olacağı sonucu çıkarılabilir.¹⁰

1. Dil ile Zikir

Eşrefoğlu’na göre dil ile zikir avâmın zikridir. Kişi sadece bu mertebede kalır, kalbi “Mezkûr! yani Allah’tan gâfil olursa, o kimse “kâzib” yalancıdır. Buradaki yalanı ilk aşamada zikri yeni öğrenen ve başlayan için ahlâkî olarak değil, hakikat mertebesine ereme-

⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka yayımları, 2005, 539.

⁶ Bkz., Ali Tenik, Vahit Göktepe, *Allah’la Var Olmanın Yolu: Zikir*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015, 14.

⁷ Age., 19.

⁸ el-Ahzâb, 33/41

⁹ Âl-i İmrân 3/191

¹⁰ Rûmî, age., 381.

mek anlamında anlamak gerekir. Sâlik bu mertebeden bir an önce kurtulmalıdır. Çünkü gaflet ile zikretmeye devam etmenin ileride kişiye faydası olmadığı gibi, bu zikir mertebesinde ısrar edip bir ömür geçtiği halde huzûru elde etmeden ve tevbe etmeden öbür âleme geçerse sonunda azaba uğrar. Bu hususta Eşrefoğlu, Allah Teâlâ'nın âyetlerde, zikirde gafillerden olmayı ve gaflet ile namaz kılmayı¹¹ yasakladığına dikkat çeker. Hatta meşâyih sadece dil ile yapılan zikri, "laklaka" olarak görmüşlerdir.¹²

Gaflet ile yapılan zikirde zâkirin durumu ile ilgili Şeyh Sâfi'nin bir örneğine yer verir. Kişinin hakkında bilgisi olmadığı bir konuda şahitlik etmesi yalancı şahitlik olacağından şeriatta cezası vardır. Ancak şeriatta gaflet ile zikredene bir ceza yoktur. Hakikatte günahkâr olur, tarîkatte ise şerîatteki benzer cezâsı olup bu da sâlikin nefsinin riyâzatla cezalandırılarak taklitten kurtulması ve tahkîke erişmesidir. Nefsinin bu şekilde eğiten sâlik sonunda âyette belirtilen zikirle kalp itmînânına¹³ ulaşır.

Eşrefoğlu, kalp itmînânını tevhîdin manasına vakıf olup, sürekli zikir sonucu zâtullâha vuslat ile gerçekleşeceğini, çölde susuz kalan kimsenin suyun adını zikretmekle değil, suyu bulup içmesiyle susuzluğunun gideceği misaliyle açıklar.¹⁴

2. Dil ve Kalb ile Zikir

İkinci mertebe dil ve kalp ile zikretmek, yani kalp huzûruyla zikretmektir. Bu mertebe havâssa aittir. Dil ve kalp ile zikredene Allah Teâlâ cennet ve nimetlerini verir. Ancak maksat sadece cennete kavuşmak değildir. Eşrefoğlu, tasavvufta bahsedilen muhabbet, -günümüzde çoğunlukla anlaşıldığı şekliyle basit, duygusal bir sevgi olmayıp- kalp huzûru ile yapılan zikir sayesinde ortaya çıkacağını ve Allah'tan başkasının muhabbetini, bu zikrin yok edeceğini söyler. Ayrıca bu zâkir, kalp huzuru ile yapacağı sürekli zikir ile şeytanın vesveselerin-

¹¹“..zikret, sakın gâfillerden olma” A'râf 7/205; ve “Onlar namazlarında gâfildirler.” Mâûn 107/5

¹²s. 381-382.

¹³Ra'd 13/28.

¹⁴Rûmî, age., 383.

den kurtularak, iman sağlamlaşır ve gönül pası giderek, nurlanır ve kalp hayat bulur. Ona göre kalp huzuru ile zikrin neticesinde muhabbetle birlikte aynı zamanda gönülde korku ortaya çıkmalıdır.¹⁵ Bu korkunun sıradan insanlarda olan ve insan psikolojisi üzerinde menfî tesirleri olan negatif bir korku olmayıp, Allah'ın muhabbeti ile alâkalı pozitif bir korku olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar arasında da tecrübe edildiği gibi seven sevdiğinden aynı zamanda çekinir, bir tür korkar. Hatta sevginin bir alâmeti de kişinin sevdiğinin sevgisini kaybetme korkusudur. Bu korku kişiye muhbûbunun sevmediği şeylerden uzaklaşmasını sağlar. Zikir sayesinde muhabetullahı eren kimse de, bu sevgiyi kaybetme korkusu ile kötülüklerden uzaklaşır ve muhabbeti celbedecek sâlih amellere yönelir.

Eserinde kalp huzuru ile zikrullâhın basîret gözünü açması gibi birçok husûsiyetine değinen Eşrefoğlu, ayrıca zikrin faziletleri ile ilgili bazı hadislerle yer verir.¹⁶

3. Dil, Kalb ve Bütün Azâlar ile Zikir

Eşrefoğlu, zâkirin ikinci mertebedeki zikre kavuşmasını şart koşmakla beraber, zikirde asıl gayenin üçüncü mertebe olduğunu belirtir. Bu zikir, bütün kâideleri ve şartlarını yerine getirerek Allah Teâlâ'nın emir buyurduğu şekilde yapılan zikirdir. Eşrefoğlu'na göre bu zikir, dilden kalbe, kalpten rûha ulaşan zikirdir. Bu zikir mertebesine ulaşan müritte, ikinci mertebede başlayan ilâhî muhabbet onu galebe edince, bütün nefsânî sıfatları birden yok olur. Kalpten hicap gider ve basîret gözü açılır. Böylece mâşûkunun cemâlini müşâhede eder. Bilindiği üzere müşâhede makâmı seyr u sülûkta ulaşılacak son mertebedir. Sâlikin zikirde üçüncü mertebeye ulaşmasının alâmeti, "Lâ ilâhe illallah" dediğinde Allah'tan gayrısını ve kendi nefsinin bile unutmaması halini yaşamasıdır. Bu hususta Eşrefoğlu şu âyeti kerimeye dikkat çeker: "...Unuttuğun zaman Allah'ı an...",¹⁷ Âyete işârî mânâ vererek şu îzâhı yapar: "Rabbini

¹⁵s. 383-384.

¹⁶s. 384-388.

¹⁷Kehf, 18/24

zikrettiğinde, Rabbi'nden gayrıyı unuttuğundan sonra ve kendi nefisini unuttuğundan sonra et, tâ ki benim zikrim seninle olma-ya.” Âyetle ilgili bir başka yorumu ise: “Ölümünde olduğu gibi Allah'tan gayrısını unut” şeklindedir.¹⁸ Eşrefoğlu'nun bu yaklaşımı sâlikin Allah'ı zikir esnâsında nefsi dahil, mâsivallahtan tamamen soyutlanarak, sadece Allah ile olabilme mertebesine ermesidir. Bu zikir haline kavuşmak için ölüm tefekkürü çok önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde sâlik, mutasavvıfların haber verdiği “ölmeden önce ölme”¹⁹ sırrına ermesi hâlinde en üst mertebede Allah'ı zikredebilecektir.

Allah'tan gayrıyı unutarak zikre devam eden kimsede, zikir kalpten rûha ererek üns ve muhabbetin eserleri meydana gelince, adını sorduklarında, artık muhbûbunun adını söyler. Bu hal ile ilgili olarak Eşrefoğlu, Hallâc-ı Mansûr'u örnek gösterir. Üçüncü mertebede anlattığı şekilde zikreden Hallâc, sonunda zikrullah ile aşka düşerek, sekr halinde ve beşerî sıfatlardan mahvolmuş bir şekilde aşk âleminde iken kendisine “Sen kimsin?” dediklerinde “Ben Hakk'ım!” demiştir. Ama sahv haline geçince beşeriyet âleminde iken, kendisine bu söz söylenince, söylediğinin farkında olmadığını belirtmiştir. Eşrefoğlu'na göre bu hâl sadece Hallâc'a âit olmayıp, zikreden tâliblerde de ortaya çıkabilecek bir haldir. Zâkir, çok zikrin galebesi sonucu beşeriyeti aradan çekilerek etkisiz hale gelir. Bu tasavvufa göre bir sekr hali olup zâkir kendi ismini ve mâsivâyı unutmuş durumdadır. Böyle bir durumda ona ismini soranlara, o da Mezkûr'un ismini söyler. Eşrefoğlu buna misal olarak Bâyezid-i Bistâmî'nin halini hatırlatır. Bâyezid, aynı halde iken “Benim şânım ne yüce” demiştir. Bu acâib durumu merak eden müridlerine aynı hal tekrar ederse şeriatın gereğini infaz etmelerini istemiştir. Ancak onlar bu halde iken ne yaptılarsa, Bâyezid'e bir şey olmamıştır. O hal geçince bir iğneyi vücuduna batırdığında kanamaya başlayın-

¹⁸ s. 389.

¹⁹ Bu söz bazı kaynaklarda hadis olarak geçmekle birlikte İbn Hacer Askalânî asılının olmadığını söyler. Ali el-Kârî, bu sözün mutasavvıflara ait bir söz olup, zorunlu ölüm gelmeden önce, şehvetleri terketmek şeklinde ihtiyârî ölünüz, manasına geldiğini söyler. Bkz. Ebû'l-Fidâ İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, thk., Abdulhamid Ahmed b. Yûsuf, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2000, 2: 350; nr: 2669.

ca müridlerine “Bir iğnenin acısına tahammül edemeyen, nasıl olur da “Noksan sıfatlardan münezzeh” olabilir demiştir. Yine Bâyezid-i Bistâmî, bu konuda ağaç tarafından Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya seslenmesinden²⁰ bahsederek, bir yaban ağacından bunun câiz olmasının şecere-i insânîden de câiz olacağını söyler.²¹

Eşrefoğlu, Hallâc-ı Mansûr'un, “Ene'l-Hak” demesinin onun Hak olduğu anlamına asla gelmeyeceğini söyler. Bir kısım tâlipler bu konuda yanılmışlar seyr maallah (Allah ile seyr)i maiyyet olarak telakki etmişlerdir. Buradaki maiyyet kuldân hiçbir beşeriyet kalmayıp, kesret kalkıp sadece Hakk'ın vahdeti kalması değildir. Eşrefoğlu bu durumu damla-deniz metaforu ile açıklar. Damlanın denize bırakılması ile damla denizin vahdetine dâhil olmakla birlikte damla damla deniz de deniz olup bir yönden aslında birlik yoktur. Ancak damlanın denize bırakılması ile birlikte ihtiyarıda elden gitmiştir. Tıpkı bunun gibi zâkir, zikirde cümbüşe gelince, o halde iken ihtiyarı elden gidecektir. Eşrefoğlu, Hallâc'ın halinin de bir nevi sarhoşluk olduğundan, onun sözüne itibar edilmeyeceğine ve dolayısı ile küfre düşmeyeceğine²² dikkat çeker. Üstelik Hallâc, kendine gelince bu halinden tevbe ettiğinden onu ve bazı şeyhleri tekfir eden zamanındaki fakihleri tenkit eder.²³

Hallâc-ı Mansûr'un ve sâliklerin yaşadığı sekr halinde söylenenler, aslında insanların beşerî aşkıta da tecrübe ettikleri bir vakıadır. Sevgilisinin adını çok anan kimse öyle bir hale gelir ki kendi adını ve sevgilisinin dışındakileri unuttur. Ona bu halde iken adını sorsalar, tıpkı Mansûr gibi sevgilisinin adını söyler. Eşrefoğlu buna örnek olarak Leylâ ve Mecnûn hikâyelerine yer verir. Nitekim Mecnûn da adı sorulduğunda “Leylâ” demiştir. Hatta Leylâ bir gün Mecnûn'a acıyarak onu ziyaret ettiğinde Mecnun Leylâ'ya hiç iltifat etmemiş, ismini zikretmeye devam etmiştir. Eşrefoğlu'na göre bu hal, kişinin kendini kaybetmesi, akıl, vehim ve hayalin kaybolmasıdır. Tasavvuftaki karşılığı sekr halidir. Allah dostlarına

²⁰ Bkz., Kasas 28/29-31.

²¹ Rûmî, age., 389-391.

²² Sarhoşluk hükümleri ile ilgili bkz., Muhsin Koçak, “Ehliyet Tesiri Açısından Sarhoşluk”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (1991): 91-119

²³ Rûmî, age., 392-393.

bu hal namazda gelir ve kendilerinden geçerler. Ayıkınca tekrar abdest alıp namaza devam ederler.²⁴

Kâidelerine uygun zikre devam edildiğinde tâlip üç durumla karşılaşır. Bunlar tevâcüd, vecd ve vücûddur.

1. Tevâcüd: mübtedilerin hali olup vecde gelmeye çalışmaktır. İlk zamanlarda zikrin nuru tam etki etmeyip, akıl âleminden aşk âlemine henüz geçemediği için, gelgitler yaşayan tâlip, zikir esnasında veya bir beyit okunurken onda, bağırmak, düşmek, yuvarlanmak gibi çeşitli hareketler ortaya çıkar. Bazen konuşamaz, dermanı kesilir. Bu durum mübtedilerin halidir. Ondaki bu haller meydana gelirken akli yerindedir. Eşrefoğlu, tâlibin bu halini Şâhin kuşunun önüne aniden avını çıkarmalarına benzetir. Kuş avının peşine düşer, ancak onu avlayamaz. İşte mübtedî sâlik de böyledir.

2. Vecd, bulmak anlamına gelip, bu hale erişen tâlip, akıl âleminden aşk âlemine, yani sekr âlemine geçmiş demektir. Onun cismâniyeti rûhâniyete inkılap eder. Vecd sahibi vecde geldiğinde ona silahlarla zarar vermeye çalışsalar, muvaffak olamazlar. Eşrefoğlu, vecd ehline aynı zamanda fenâ ehli dendiğini belirtir.²⁵

Eşrefoğlu'na göre, bu mertebede zâkir vecde gelir, semâ eder. Ancak bu hususlar zâhir ehli tarafından inkar edildiği için, şerî delillerle konulara açıklık getirir. Kitabına Türkçe kaleme aldığı için Arapça bilenlerin İmam Gazâlî'nin semâ ile ilgili görüşlerini incelemesini tavsiye eder. Bilmeyenlere ise, kendisinin kitabında anlattıklarının yeterli olduğunu belirtir.²⁶

3. Vücûd: Hak'la olmak, kemâle ermek anlamına gelen "Vücûd", Eşrefoğlu'na göre makâmıdır. Vücûd ehli, makâm ehlidir. Bu kimselerin gönlüne ilâhî sırlardan bazı şeyler zahir olur.

Tevâcüd, sûfiler içerisindeki avâma, vecd; havâssa, vücûd ehass-ı havâsa aittir. Üçüncü mertebe şeyhlik makâmı olup, bu mertebeye ermeyen kimsenin şeyhlik dâvâsında bulunması halinde, hem kendisini hem de kendine tâbî olanları cehenneme götürecektir.²⁷

²⁴ s. 393-394.

²⁵ s. 395-396.

²⁶ s. 396-404.

²⁷ s. 404.

Vecdin hakîkati, tâlibin zikre devamla, dil, gönül ve ruhun zikreder hale gelmesi neticesi, gönül kuşu asıl makâmına kavuşarak, hayvânî ruhtan fânî olur. Akıl da fânî olduğu için, Eşrefoğlu bu makâmın “ölmeden önce ölmek” makâmı olduğunu söyler. Bu makâm beşeriyetin, nefsânî sıfatın fânî olmasıdır. Bu makâma ulaşan kişinin bütün temennîleri bir tarafa bırakarak, şartlarına uygun bir şekilde Allah ile meşgul olması gerekir. Bu durumda iken karşılaştığı vâkıa ve hallerini de mürşidine arz etmesi gerekir.²⁸

Eşrefoğlu zikir hakkında tâlibin her istediğine “Lâilâhe illâllah” diyerek kavuşacağı kanaatindedir.²⁹ Bu sebeple kelime-i tevhîd ile ilgili aşağıdaki şiiri kaleme almıştır:

Her kim der ise dâim Lâilâhe illallah
Gönlünde dura kâim Lâilâhe illallah

Endişesi Hak ola gönlü nûr ile dola
Mahşerde deyü gele Lâilâhe illallah

Şol dem ki göçe cânı lâ-havfun ola şânı
Çürütmeye hiç teni Lâilâhe illallah

Aldatmaya şeytan mûnisi ola Rahmân
Hem kurtarısar îmân Lâilâhe illallah

Şol gün ki kıza yüzler söylenmeye hem sözler
Hoş hüccet olup söyler Lâilâhe illallah

Var Eşrefoğlu Rûmî terk etme bu kelâmı
Değil ale'd-devâmı Lâilâhe illallah

Cehd eyle mâsivâyı tarh ede gör gönülden
Tenhâ de cân u dilden Lâilâhe illallah³⁰

²⁸ s. 404-405.

²⁹ s. 405.

³⁰ Abdullah Bağdemir, Müzekki'n-Nüfûs Giriş, Metin, Sözlük, (Doktora Tezi, Ankara Üniver-

B. Zikir Telkîni

Eşrefoğlu'nun Müzekki'n-Nüfûs'ta zikir hakkında üzerinde durduğu ikinci husus zikir telkinidir. Mürşidin talibe zikir telkin etmesi nisan yağmuruna benzer. Nasıl ki nisan yağmurundan başka yağmurlar sadefe ulaştığı halde inci çıkmazsa, talib de böyledir. Nisan yağmuru gibi olan zikir telkini sayesinde gönül sadefinde mârifetullah incisi oluşur.

Mürşidin, müride verdiği zikrin nasıl olduğunu ve zikrederken müridin hangi şartları yerine getirmesini gerektiğini açıklayan Eşrefoğlu, kalp zikrini izah eder. Kalp, sadr, kalb-i sanavberî, fuâd ve lübb olmak üzere dört mertebedir. Kalb ile başlayan zikir bu dört mertebede de gerçekleşmelidir. Lübb mertebesi tevhid makâmıdır. Eşrefoğlu zikrin dıştan içe doğru seyrettiği gibi, Lübb zikirine erişilince, içten dışa doğru da seyretmesi gerektiğini söyler. O zaman zâkir gerçek muvahhid olur. Zikrin dilden kalbe geçmesinin ve diğerlerine geçmesinin alâmetleri vardır. Her fısıltı ve hayalin kalb zikri sayılmayacağını söyler. Kalb zikrinin işâretleri olup, bunu ancak ehline söylerler. Anlaşıldığı kadarıyla bu da mürid ile mürşid arasında bir sırdır. Bu sebeple Eşrefoğlu tarîkate yalan yere şeyhlik davasında olanların çok olduğunu belirtir. Zikir gönlüne yerleşen kimsenin halvete girmesi gerekir.³¹ Bu sebeple halvet hakkında bilgiler vererek, halvette kişinin Allah ile olduğu, şeyhinin suretini hiç hayalinden çıkarmaması gerektiği, zikrullahın nafîle namazdan efdal olduğu gibi bazı tenbihlerde bulunur.³²

Bir kimsenin zikir ehli olması, gönlünün zikir ile dirilmesine bağlıdır. Zikir ile hayat bulan kimseler, ebedî hayat bulur. Eşrefoğlu, buna misal olarak sahabeden birinin vefatında, kendisini yıkayan Selmân-ı Fârisî ile konuşmasını aktarır.³³ Ehl-i zikir olmak isteyen, nefsinin arzularını arkasına atarak, halvete girip, zikrullah ile meşgul olmalıdır. Nefsinin arzularından birini terkedilse, o

sitesi, 1997), s. 345.

³¹ Rûmî, age., 514.

³² s. 517-518.

³³ s. 519.

gönle hayattan bir nasip verilir. Bu şekilde zikretmeyen, nefsânî hallerde zikreden için tehlikeler söz konusu olup, Allah ona şeytanı musallat kılar, o da vesvese ile onu oyalar.³⁴

Eşrefoğlu, “lâ ilâhe illallah” zikri telkininin Hz. Cebrâil tarafından, Hz. İbrâhim'e yapıldığını uzunca bir menkıbe ile anlatarak müride şöyle der: “Var imdi sen dahi lâ ilâhe illallah kelimesine biraz meşgul ol, tâ ki sen dahi Hak Teâlâ'nın kudret eli çıka, gönlünü ağyardan ve hayâl-i gayrıdan hâlî kıla, arzu putların ata.”³⁵ Aynı zikir telkini Hz. Peygamber tarafından da Hz. Ali'ye de yapılmıştır. Bu zikir kırk gün halvette icrâ edildiğinde gönülden Allah'tan gayrının çıkacak ve müridin eksikliği kemâl bulacaktır.³⁶

Ona göre halvet Peygamberimiz'in sünneti olup, Hz. İbrâhim de halvet yapmıştır. Her iki peygamberin halvetine eserinde genişçe yer veren Eşrefoğlu, tasavvufî açıdan yorumlayarak, Hakk'a tâlip olan kişinin sağlam bir irade ve tam bir teveccühle oturup zikrullah ile meşgul olması gerektiğini söyler.³⁷

Sonuç olarak Eşrefoğlu Rûmî, müridin Hakk'a vasıl olması için zikir ehli olması ve zikir mertebelerinde ilerlemesi gerekir. Zikir, dilden gönüle, gönülden rûha, rûhtan da sırta terakkî etmelidir. Zikirde en önemli husus gafletten kurtulmak ve Allah'tan gayrıyı unutarak zikredebilmektir. Bu sayede kişi, nefis mertebelerini geçip, benliğin dönüşümünü gerçekleştirerek hakikate erer.

Allah'ı huzur-i kalb ile çok zikreden mürid, kalb zikrinden rûh zikrine geçince zikrin galebesi netîce sekr hali ortaya çıktığında, tıpkı Hallâc-ı Mansûr gibi, ismini sorduklarında, Allah'tan başka mâsivâyı ve kendini hatırlamadığı için, Hakk'ın ismini söyleyebilir. Eşrefoğlu bu durumda şerîatte kişinin sarhoşluk hükmüne tabi olacağı ve tekfir edilemeyeceğini belirtir. Ayrıca bu halin beşerî aşkta da tecrübe edildiğini belirtir.

Zikrin şartlarından birisi de şeyh tarafından müride zikir telkin edilmesidir. Zikir telkini o kadar önemlidir ki, bu sayede Nisan

³⁴s. 520-521

³⁵s. 523

³⁶s. 524-534

³⁷s. 530

yağmurları nasıl sadefe girince inci olursa, şeyhin zikir telkini ile de müridin gönül sadefinde marifetullah incisi oluşur.

Kaynakça

- Abdürrâzık, Mahmud *el-Mu'cemu's-Sûfi*, Cidde: Dâru Mâcid Asîrî, 2004/1425.
- Bağdemir, Abdullah Müzekki'n-Nüfûs Giriş, Metin, Sözlük, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1997).
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka yayınları, 2005.
- el-Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, thk., Abdulhamid Ahmed b. Yûsuf, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
- el-İsfahânî, Râğıb, *Müfredât: Kur'an kavramları sözlüğü*, trc. Abdübaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- el-İskenderî, İbn Atâullah, *Gönüllerin Neşesi Zikir*, trc. Abdullah Mağfur, İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2008.
- Koçak, Muhsin, "Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Mustafa Kara, "Eşrefiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Özkan, Ahmet, *Eşrefoğlu Rûmî, Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Eşrefiyye Tarikatı*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013).
- Pekolcay, A. Necla Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Rûmî, Eşrefoğlu, *Müzekki'n-nüfus*; haz. Abdullah Uçman, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Tenik, Ali; Vahit Gökteş, *Allah'la Var Olmanın Yolu: Zikir*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.